

Arşiv Belgeleri Işığında Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi

The Library of Shaykh al-Islam Veliyyuddin Efendi in Light of Archive Documents

MAKALE BİLGİSİ

ARTICLE INFO

Araştırma Makalesi Research Article

Sorumlu yazar:
Corresponding author:

Nazenin S. Güler

Bitlis Eren Üniversitesi
sguler@beu.edu.tr

Başvuru / Submitted:
9 Şubat 2024

Kabul / Accepted:
1 Mayıs 2024

DOI: [10.21021/osmed.1434300](https://doi.org/10.21021/osmed.1434300)

Atıf / Citation:

Güler, N. S. "Arşiv Belgeleri Işığında Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 22 (2024): 131-149.

Benzerlik / Similarity: 12

Öz

III. Mustafa döneminde (1757-1774) iki kez Şeyhülislâm olan Veliyyüddin Efendi II. Bâyezid'in İstanbul'da inşa ettirdiği külliyesinde müstakil bir kütüphane binası inşa ettirmiştir. II. Bâyezid Külliyesi'nin eğitim faaliyetinin tamamlayıcı unsuru olarak kurulan Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi nadir kaynakların bulunduğu zengin koleksiyonuyla ilim erbabının uğradığı önemli merkezlerden biri olmuştur. Dönemin fikir ve düşünce hayatının gelişip zenginleşmesine önemli katkılar sunan Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi bir vakıf kurumu olarak verdiği hizmetlerle ülkenin kütüphanecilik tarihinde yerini almıştır. Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi birçok yönüyle arşiv belgelerine konu olmuştur. Çalışma kapsamında Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi ve Atatürk Kitaplığı Arşivi incelenmiştir. Bu incelemede kütüphanenin muhasebe kayıtlarını içeren birçok defter tespit edilmiştir. Bu defter kayıtları Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'nin yönetim ve denetimi, muhasebe bilançosu ve personel kadrosu gibi konular hakkında bilgi sunmaktadır. Muhasebe defterlerinin yanı sıra kütüphanenin personel atamasına dair tevcihât, tamir-onarım, katalog ve kitap listesini içeren kayıtlar gibi çeşitli arşiv belgeleri tespit edilmiştir. Bu çalışma Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'nin müstakil ve bağımsız niteliği, iç örgütlenmesi, okuyucu hizmeti, muhasebe bilançosu, sahip olduğu koleksiyonu ve tarihsel süreç içerisindeki fiziki yapı durumu arşiv kayıtlarının verileri ışığında bir bütüncül şekilde incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kütüphane, Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi, Osmanlı vakıf kütüphaneleri, II. Bâyezid İstanbul Külliyesi.

Abstract

Veliyyüddin Efendi, who served twice as Şeyhülislâm during the reign of Sultan Mustafa III (1757-1774), constructed an independent library building within the complex built by Bâyezid II in Istanbul. Veliyyüddin Efendi Library, which was established as a complementary element of the educational activities of the Bayezid II Complex with its rich collection of rare resources, became one of important centers visited by scholars. The library as a foundation institution, made significant contributions to the development and enrichment of the intellectual life of the period and took its place in the country's librarianship history by the services it provided in the field. Veliyyüddin Efendi Library became the subject of archive documents on many aspects. Within the scope of the study, the Archives of the General Directorate of Foundations, the Presidential State Archives Ottoman Archives and the Atatürk Library Archives were examined. In this examination, many books containing the accounting records of the library were identified. These accounting records provide information about the management and control, accounting balance sheet and personnel of Veliyyüddin Efendi Library. In addition to the accounting books, various archival documents on personnel appointments, maintenance, catalog and book list were identified. In this study, the independent nature of Veliyyüddin Efendi Library, its internal organization, reader service, accounting balance sheet, collection and physical structure throughout the historical process were examined holistically in the light of archive records.

Keywords: Library, Sheikhulislam Veliyyüddin Efendi, Ottoman foundation libraries, The Bayezid II Istanbul Complex.

Giriş

Toplumsal yaşamın bir gereksinimi olarak ortaya çıkan kütüphanelerin temel işlevleri toplumun ihtiyaç duyduğu her türlü bilgi kaynağını toplamak, onları düzenleyerek kullanıma sunmaktır. Eğitim-öğretim ve kültürün vazgeçilmez bir kurumu olan kütüphaneler Osmanlı Devleti'nde vakıf sistemi içerisinde var olmuş ve bu sistem içerisinde faaliyetlerini sürdürmüşlerdi. 15. yüzyıldan itibaren kurulmaya başlanan vakıf kütüphaneleri Osmanlı Devleti'nin eğitim-öğretim, bilimsel ve kültürel yaşamına önemli katkılar sunmuştur.¹ Osmanlıların ilk dönemlerinde vakıf kütüphaneleri cami, medrese ve tekke gibi dinî, eğitim ve sosyal fonksiyonları ifa eden kurumların bünyesinde var olmuşlardır. Bu kütüphanelerden ilki Yıldırım Bâyezid döneminde (1389-1403) yapılan birkaç medrese bünyesinde kurulmuştur.² 16. yüzyılın sonlarına doğru kütüphaneler medreselerin vazgeçilmez unsurları haline gelmişlerdi.

17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren herhangi bir kurumun bünyesinde olmayan müstakil binasıyla bağımsız bir kurum olarak yeni kütüphane türleri de kurulmaya başlanmıştı. Bu tür kütüphanelerin ilk örneği 1678 yılında kurulan Köprülü Mehmet Paşa Kütüphanesidir. Önceki kütüphanelerle hemen hemen aynı işleyişe sahip olsa da bu tür kütüphanelerde müstakil bina, hizmet, derme ve çalışanlar bakımından Osmanlı kütüphane kültürüne yeni bir boyut kazandırmıştır.³ Çalışmanın ana konusunu teşkil eden Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi de kendisine ait müstakil binası olan ve bağımsız bir kurum olarak kurulmuştur. Veliyyüddin Efendi, kütüphanesini II. Bâyezid'in İstanbul'da kurduğu külliye alanına kurulmasını tercih etmişti. Zira II. Bâyezid Külliyesi'nin kurulduğu alan şehrin önemli ilim ve kültür merkezlerinden biriydi.⁴ Ayrıca II. Bâyezid Külliyesi'nin ülkenin kütüphanecilik tarihinde önemli bir yere sahip olduğunu belirtmek gerekir. Bu külliye, cami ve medrese kütüphanelerinden milli kütüphanenin kurulmasına kadar Osmanlı Devleti'nde kütüphane kurumunun geçirmiş olduğu tüm aşamalarına ev sahipliği yapmış ve ülkenin kütüphanecilik tarihinde önemli rol üstlenmiştir.⁵ Külliyenin bânisi II. Bâyezid'in Osmanlı padişahları arasında babası Fatih Sultan Mehmed'den sonra kitaba en çok ilgi duyan ve en çok kitap toplayan padişah⁶ olması külliyesinin ülkenin kütüphanecilik tarihinde üstlenmiş olduğu bu rolü daha da anlamlı kılmaktadır. Bütün bunlar bir arada düşünüldüğünde Veliyyüddin Efendi'nin kütüphanesini II. Bâyezid Külliyesi yerleşkesinde kurmasının tesadüf olmadığı anlaşılmaktadır.

1. Kütüphanenin Kurucusu: Veliyyüddin Efendi

İstanbul Silivrikapı'nın Yayla semtinde doğan Veliyyüddin Efendi'nin doğum yılı 1684 olduğu tahmin edilmektedir. Babası askeri zümreden Solakbaşı Mustafa Ağa'dır. İyi bir hattat olan

¹ Hakan Anameriç, "Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi," *Otam Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 19 (2006): 53.

² İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008), 80; İsmail E. Erünsal, "Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik." *Millî Eğitim Dergisi* 208 (2015,1 Ekim): 195; Anameriç, *a.g.m.*, 59.

³ İsmail E. Erünsal, "Köprülü Kütüphanesi." TDV İslâm Ansiklopedisi, 26 (Ankara 2002), s. 247; Remziye Tuba Çavdar, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi" (doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1995), 27; Anameriç, *a.g.m.*, 63.

⁴ Mehmet İpşirli, "İstanbul'da İlim ve Kültür Hayatı," *15-16. Asırlar, I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu* (2013): 381.

⁵ Nazenin Saadet Güler, "Kuruluşundan Günümüze İstanbul II. Bâyezid Külliyesi." (doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2021), 307-311.

⁶ Süheyl Ünver, "İkinci Selim'e Kadar Osmanlı Hükümdarlarının Hususi Kütüphaneleri Hakkında." *IV. Türk Tarih Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları (1952), 311.

Veliyyüddin Efendi, hat dersini Durmuşzâde Ahmed Efendi'den aldı.⁷ Eğitim hayatı ile ilgili kaynaklara herhangi bir bilgi yansımayan Veliyyüddin Efendi meslek hayatına müderrislikle başladı ve ilk görevine babası tarafından Silivrikapı'nın Arabacı Bayezid Mahallesi'nde yaptırılan medresede başladı. Ardından Evkâf-ı Haremeyn müfettişliğine tayin edildi. Halep (1729), Galata, Kahire ve Medine'de kadılık yaptı. 1756 yılında İstanbul payesi olarak Anadolu kazaskerliğine ve 1758 yılında da Rumeli kazaskerliğine tayin edildi. Bu görevde iken rüşvet aldığı iddiasıyla III. Mustafa'ya yapılan şikâyetler sonucunda görevinden azledilip Manisa'ya sürüldü. Bir yıllık sürgünden sonra affedilen Veliyyüddin Efendi 1759 yılında İstanbul'a döndü. 1760 yılında Şeyhülislâm Çelebizâde Âsım Efendi'nin vefatı üzerine şeyhülislâmlık makamına tayin edildi. Bu görevde bir yıl altı ay ve on sekiz gün kalan Veliyyüddin Efendi, sert mizaca sahip olduğu gerekçesi ile 1761 yılında şeyhülislâmlıktan azledilerek Bursa'ya sürüldü. Bursa'da bir süre kaldıktan sonra affedilerek yeniden İstanbul'a döndü. 1767 yılında görevinden azledilen Dürrîzâde Mustafa Efendi'nin yerine şeyhülislâmlığa tayin edildi. İkinci kez atandığı şeyhülislâmlık görevini bir yıl altı ay ve iki gün yaptıktan sonra 1768 yılında vefat etti. Naaşı Eyüp'te Otakçılar yakınında bulunan Nakşibendi şeyhi Mehmed Murad Buhârî Zâviyesi'ne defnedildi.⁸

İyi bir hattat olan Veliyyüddin Efendi, Osmanlı ta'lik ekolünde önemli isimlerinden biriydi. Birçok hattat yetiştirmiş, III. Mustafa ve III. Ahmed'e de hat meşk etmiştir. Çeşitli müze ve kütüphanelerde ta'lik kıta ve murakkaları yer almaktadır. Ayrıca Veliyyüddin Efendi dönemine ait birçok mimari eserin celi ta'lik kitâbe yazıları onun tarafından yazılmıştır. Veliyyüddin Efendi din adamı ve iyi bir hattat olmasının yanı sıra, çiçek yetiştiriciliği ve lâlelere olan özel ilgisiyle de bilinmektedir.

Bir hayırsever olan Veliyyüddin Efendi, bu çalışmanın konusunu teşkil eden kütüphanenin yanı sıra, eğitim, sosyal ve ulaşım gibi farklı alanlarda birçok vakıf kurmuştur: ilk görev yeri olan Arabacı Bayezid Mahallesi'nde babası tarafından yapılan medrese çalışanları için tahsisat ayırmıştı. Bursa'da kaldığı dönemde Abdal Murad Zaviyesi'ne yol, Nakşibendî Tekkesi'ne minber, Mehmed Murad Buhârî Dergâhı'na bir mescid-tevhidhâne ve Koca Mustafa Paşa Camii avlusuna bir muvakkithâne yaptırmıştır. İstanbul'da Zeytinburnu ile Bakırköy arasında kalan Çırpıcı çayırın civarındaki Veliyyüddin Efendi çayırı ve çeşmesi vakfı zamanla İstanbul halkının en sevdiği mesire alanı haline gelmiştir. Günümüzde "Veliefendi Hipodromu" adıyla bilenen bu alan at yarışlarının yapıldığı yer için kullanılmaktadır.⁹ Bu vakıfları için düzenlenen vakfiyelerde Veliyyüddin Efendi, vakıfların şartlarını ve akâratını detaylı bir şekilde kayıt altına almıştır.¹⁰

2. Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi

İstanbul'un ikinci selâtin külliyesi olan II. Bâyezid Külliyesi'nde Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi kurulmadan önce külliyenin medresesi bünyesinde bir kütüphanenin var olduğu arşiv kayıtlarından tespit edilmiştir.¹¹ Ancak bu medrese kütüphanesi ilim ve kültür alanında bir merkez

⁷ Müjgan Cunbur, *Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi Vakıfları ve Kütüphanesi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1969), 167; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*. 5. haz., Nuri Akbayar, Seyit Kahraman, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 1660-1661.

⁸ *İlmiyye Sâlnâmesi*, Osmanlı İlmiyye Teşkilatı ve Şeyhülislamı, der. Seyit Ali Kahraman, (İstanbul: İşaret yayınları, 1998), 431; Cunbur, *a.g.e.*, 168-171; Recep Sadri Sayıoğulları, "Türk Ta'lik Yazı Ekolünün Doğuşunda Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi", (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1991), 15-22; Tahsin Özcan, "Veliyyüddin Efendi", TDV İslâm Ansiklopedisi, 43 (İstanbul 2013), s. 40-42.

⁹ Cunbur, *a.g.e.*, 172-175; Sayıoğulları, *a.g.t.*, 24-27; Özcan, *a.g.m.*, 41.

¹⁰ Cunbur, *a.g.e.*, 172-175.

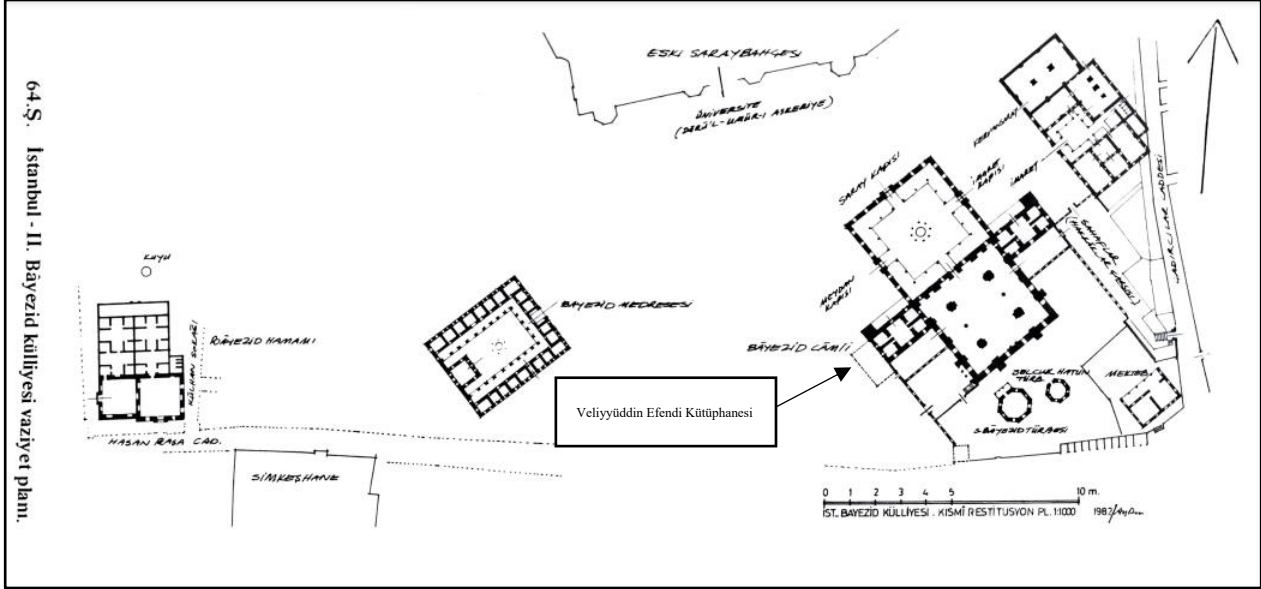
¹¹ Güler, *a.g.t.*, 309.

konumuna gelen külliye ve çevresinin kütüphane ihtiyacını zamanla karşılayamaz duruma gelmişti. Dolayısıyla 17. yüzyılın ortalarında müstakil bir binada bağımsız ve daha donanımlı yeni bir kütüphanenin kurulmasına ihtiyaç vardı. Veliyyüddin Efendi'nin, II. Bâyezid Medresesi'nin müderrisliğini yapmış biri olarak, kütüphanesini bu ihtiyaca binaen söz konusu nitelikleri hesaba katarak kurduğu anlaşılmaktadır.

2.1. Fiziki Yapısı

Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi II. Bâyezid Camii'nin sağdaki tabhâne ucuna¹² kurulmuştu. Dikdörtgen planlı kütüphane bir mahzen üzerinde kesme taştan inşa edilmişti. İki bölümlü yapının giriş kısmı dikdörtgen planlı olup tonozla örtülüydü. Giriş kısmından daha yüksek ana mekân ise kare planlı ve tek kubbeliydi. Kütüphane girişi II. Bâyezid Camii'nin batı kısmında yer alan tabhânenin avlusunda bulunmaktaydı.¹³ Kütüphane binasını çevreleyen dışarı taşkın iki silme, cepheyi üçe bölmüştü. Kütüphanenin alt katında ikişer, giriş kısmından biraz yükseklikte olan ana mekânında ise kuzeyden ve güneyden çevreleyen iki sıra halinde üçer penceresi vardı. Üst kısımdaki pencereler yuvarlak kemerli, alt kısımdakiler ise yuvarlak boşaltma kemerleriyle açılmış dikdörtgen şeklindekiydi. Giriş kısmında batı tarafında tek sıralı iki adet dikdörtgen, kuzey tarafında ise yine tek sıralı üç adet yuvarlak boşaltma kemerleri ile açılmış dikdörtgen şeklinde pencereler yer almaktaydı. Kütüphane binası II. Bâyezid Camii'nin mimarisi ile uyumlu bir şekilde inşa edilmesine özen gösterilmiştir. Bundan dolayı binanın mimari yapısı -yapıyı çevreleyen dışarı taşkın silmeler ve üst kısımdaki barok üslupta birbirinden farklı revzenlerle çevrelenmiş pencereler gibi küçük detaylar dışında-içinde bulunduğu 18 yüzyılın üslup özelliğini yansıtmamıştır.¹⁴

Şekil 1 II. Bâyezid Külliyesi'nin Vaziyet Planında Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'nin Konumu¹⁵

¹² İ. Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimârisinde II. Bâyezid Yavuz Selim Devri V.* (İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları, 1983), 191.

¹³ Ayvansarayî Hüseyin Efendi, Ali Sât' Efendi ve Süleymân Besim Efendi, *Hadikatü'l-Cevâmi'*, haz. Ahmed Neziha Galitekin, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2001), 53; İsmail E. Erünsal, "Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi", TDV İslâm Ansiklopedisi, 43 (Ankara 2013), s. 42; Behcet Ünsal, "Türk-Vakfı İstanbul Kütüphanelerinin Mimârî Yöntemi," *Vakıflar Dergisi* 18 (1984): 102.

¹⁴ Fatma Betül Eren, "Şeyhülislamın İstanbul'daki İmar Faaliyetleri", (yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019), 185-186.

¹⁵ İ. Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimârisinde II. Bâyezid Yavuz Selim Devri V.* (İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları, 1983), 189; Recep Sadri Sayıoğulları, "Türk Ta'lik Yazı Ekolünün Doğuşunda Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi", (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1991), 29.

18 yüzyıla ait bir yapı olan Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi, II. Bâyezid Külliyesi'ne sonradan eklenmesine rağmen -mimari üslup özelliğinde olduğu gibi- külliyenin diğer birimleriyle uyum içerisinde külliyenin bir birimi, başka bir deyişle bütünün bir parçası olarak kütüphanecilik hizmetini sürdürmüştür.

2.2. Yönetimi ve Denetimi

Bir vakıf kurumu olan Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'nin yönetim ve denetim işleyişi hakkındaki temel prensipleri bânisi tarafından kütüphanenin tüzüğü niteliğinde olan vakfiyesinde belirtilmişti. Vakfiyede kütüphanenin üstlendiği toplumsal hizmetleri aksatmadan yerine getirilmesinden mütevellî denetim idareci sorumlu kılınmıştı. Kütüphanenin yönetiminden birinci derecede sorumlu olan mütevellînin görevi, vakfiyenin koyduğu şartlar çerçevesinde kütüphaneye personel alımı, personelin görev dağılımı ve maaş ödemeleri; kütüphane kitapları ile binasının bakım ve onarımı; kütüphanenin açılış-kapanış saatlerinin zamanında yapılmasını sağlamak şeklinde belirtilmiştir. Bu kapsamda personel alımında liyakatin esas alınmasını, kütüphane hizmetine engel teşkil edecek müderrislik, kadılık, imamlık ve şeyhlik gibi görevlerde olan kişilerin personel kadrosuna alınmamasını şart koşan Veliyyüddin Efendi, kütüphane görevinin İstanbul'da ikamet eden ve kütüphane hizmeti dışında başka bir iş ile meşgul olmayacak, ehil kişilere verilmesini istemiştir. Ayrıca hizmetlerin vekâletle yürütülmesini ve vefat eden görevlilerinin yerine reşit ve ehil olmayan çocuklarının atanmasını kesin bir dille yasaklamıştı. Devamında her yıl kütüphanenin denetimi, kitapların sayımı ve kayıt altına alınma işlemini II. Bâyezid vakfının mütevellî ve müfettişlerine 40 kuruş karşılığında şart kılınmıştı. Bu sayım sonucunda yıprandığı tespit edilen kitapların onarılması ve ciltlenmesinden kütüphane binasının tamirine kadar mütevellî sorumlu kılınmıştı.¹⁶

Kütüphane yönetiminin sağ olduğu sürece kendisinde olacağını belirten Veliyyüddin Efendi, vefatı sonrasında bu göreve diğer vakıfları ile beraber oğlu Mehmed Emin Efendi'nin tayin edilmesini ve Mehmed Emin Efendi'nin vefatından sonra da tevliyet görevini evladı evlatlarına yani kendi nesline şart kılınmıştı. Vakfın nezâreti için Kadı Hatvânî-zâde Ahmed Efendi'yi nazır tayin etmiş ve Ahmed Efendi'nin vefatında sonra da hasbî olan nazırlık görevini *şeyhül meşâyihî'l İslam* efendilere şart kılınmıştır.¹⁷ Veliyyüddin Efendi'nin vefatından (25 Ekim 1768) sonra kütüphanenin yönetimi oğlu Mehmed Emin Efendi'ye intikal etmişti. Ancak Mehmed Efendi'nin çocuksuz vefat (15 Kasım 1805) etmesi¹⁸ üzerine Veliyyüddin Efendi ailesinin kütüphane üzerindeki yönetimi de son bulmuştu. Kütüphanenin muhasebe kayıtlarında yer alan "...*mülhakat-ı evkâf-ı şerif-i merhûm ve mağfurun-leh Sultan Bâyezid Hân Veli tabe serâhu der İstanbul...*" cümlesinden Veliyyüddin Efendi'nin diğer vakıfları ile beraber kütüphanesinin idaresi de II. Bâyezid Külliye yönetimine geçtiği anlaşılmaktadır.¹⁹ Sultan II. Bâyezid Külliyesi'nin Evkâf-ı Hümayun Nezâreti'ne bağlanması²⁰ ile beraber Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi de Evkâf-ı Hümayun Nezâreti bünyesine alınmıştır. Evkâf Nezâreti üstlenmiş olduğu vakıf kütüphanelerin idaresini 1869 yılında Maârif-i

¹⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 1182 yılına ait zeyl vakfiye, nr. 745. (Mütercim: Osman Keskiöglü). Söz konusu vakfiye bundan sonraki kaynak gösteriminde "VGMA, 745" şeklinde gösterilecektir.

¹⁷ VGMA, 745, 17.

¹⁸ Ali Nihat Kundak, "Eyüp'te Medfun Şeyhülislâm Veliyyüd-din Efendi ve Oğlu Mehmed Emin Efendi", *IX. Tarihi, Kültür ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu* (2005): 350.

¹⁹ Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], *Evkâf defterleri (EV.d)*, 9202; 9276; 9512; 9943.

²⁰ Güler, *a.g.t.*, 139.

Umûmiye Nezâreti'ne devretmişti.²¹ Bu arada Beyazıt'ta Osmanlı Devleti'nin ilk milli kütüphanesi vasfıyla 27 Haziran 1884 tarihinde açılan Kütübhâne-i Umûmî Osmânî açılmıştı. Milli kütüphane mahiyetindeki Kütübhâne-i Umûmî de Maârif Nezâreti'ne bağlıydı. Veliyyüddin Efendi Kütüphane binasının²² hasarlı olması ve gerekli olan tamiratın yapılmaması nedeniyle 1908 yılında milli kütüphaneye nakledilmiş ancak onarımların yapılmaması koleksiyonun Kütübhâne-i Umûmî Osmânî bünyesinde kalıcı olmasını gerektirmişti.²³ Böylece Kütübhâne-i Umûmî Osmânî'nin bünyesinde olan Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'nin yönetim ve denetimi de Cumhuriyet dönemine kadar Maârif Nezâreti'nin bünyesinde kalmaya devam etmiştir. Aslında Maârif-i Umûmiye Nezâreti dışındaki vakıf kütüphanelerinin yönetim ve denetim görevi tekrar Evkâf Nezâreti'ne (1913) verilmişti²⁴ ancak söz konusu 1908'deki zorunlu intikal daimi duruma evrildiği için esasen vakıf kütüphanesi olan Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi 1913 düzenlemesi dışında kalmıştır. Kütüphanelerin yönetimi 1924 yılında "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" ile Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış ve İstanbul kütüphaneleri üç gruba ayrılıp üç şefin idaresine verilince Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi de Bayezid Umûmî Kütüphanesi Müdürü'nün şef olarak bulunduğu birinci gruba verilmiştir.²⁵ Günümüzde Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'nden geriye kalan *Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi Kataloğu* Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi bünyesinde varlığını sürdürmektedir.²⁶

2.3. Personel Kadrosu

Veliyyüddin Efendi, kurduğu kütüphanenin üstlenmiş olduğu misyonu yerine getirebilmesi için gerekli olan personel kadrosunu tahsis etmiş ve bu kadrolara atanma kriterlerini, personelde bulunması gereken nitelikleri, onlara verilecek maaş tutarı ve sağlanacak imkânları belirlemiştir. Vakfiyede, kütüphaneye hâfız-ı kütüb, müstahfız (koruyucu), ferrâş (temizlikçi) ve bevâb (kapıcı) olmak dört hizmet kadrosu tahsis eden Veliyyüddin Efendi bu kadrolara yapılacak atamalarda uyulması gereken temel prensipleri açıklamıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi personel atamasında öncelikli koşul liyakatin esas alınması ve personelin atandığı kadrolarda görevini layıkıyla yapmasına engel teşkil edecek herhangi bir meşguliyetinin bulunmamasıydı.

Kütüphaneye hâfız-ı evvel ve sanî olmak üzere iki kişilik bir hâfız-ı kütüblük kadrosu tahsis edilmişti. Bu kadroya dürüst, erdemli, bilgi ve kanaat sahibi ve İstanbul'da ikamet eden (Âsitâne-i Aliyye'de mukim) kişilerin tayin edilmesi şart kılınmıştı. Veliyyüddin Efendi görevlerini yapmalarına engel teşkil edecek müderrislik, şeyhlik, kadılık ve imamlık gibi başka bir görevi olanların hâfız-ı kütüb olarak alınmasını, görevin vekâletle yürütülmesini ve babadan boşalan bir kadroya ehil ve reşit olmayan çocukların atanmasını reddetmiştir. Okuyucuya okuyacağı veya istinsah edeceği kitabı vermek ve onların kütüphaneden en iyi şekilde faydalanmalarını sağlamak için gerekli özen ve çabayı göstermekle sorumlu olan hâfız-ı kütübler kütüphanenin açık olduğu gün ve saatlerde ziyaretçi olmasa dahi kütüphanede bulunmaları zorunlu kılınmıştı. Vefat veya başka nedenlerle boşalan hâfız-ı kütüb-i evvel kadrosuna hâfız-ı kütüb-i sanînin tayin edilmesi şart

²¹ Bahri Ata, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bir Ders Araç ve Gereçleri Lojistik Merkezi: Maârif Kütüphanesi (1872-1895)" *Tarih Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi- 1* (2009): 29; Güler, a.g.t., 56.

²² Son dönemlerde kütüphane binasının içinde bulunduğu durum birçok arşiv kaydına yansımıştır, bu kayıtlar aşağıda çalışmanın "Binanın Tamirâtı" başlığında detaylı bir şekilde incelenmiştir.

²³ BOA, *Maârif Nezâreti Mektubi Kalemî (MF.MKT)*, 916/2; BOA, *Maârif Nezâreti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemî (MF.İBT)*, 219/34.

²⁴ Hasan Duman, "Kuruluşunun 100. Yılında Beyazıt Devlet Kütüphanesi", *Türk Kütüphaneciler Dergisi* 31/4, (1982): 159.

²⁵ Cunbur, a.g.e., 186.

²⁶ <https://www.beyzit.yek.gov.tr>, erişim. 22. Aralık 2023.

kılınmıştı. Hizmetleri karşılığında birinci hâfız-ı kütüb için günlük 120, ikinci hâfız-ı kütüb için ise günlük 110 kuruş ücret tayin edilmiş ve ayrıca onlara konut da tahsis edilmişti.²⁷

Kütüphane için tahsis edilen iki kişilik hâfız-ı kütüblük kadrosu ve maaş tutarları aynı şekilde arşiv kayıtlarına da yansımıştır. 26 Şubat 1870 tarihli belgede kütüphanenin hâfız-ı kütüb-i evvel kadrosunda bulunan Cafer ibni Mehmed Faik Efendi'nin günlük 120 kuruş, hâfız-ı kütüb-i sanî kadrosunda bulunan Yusuf Hasan Efendi adlı kişi günlük 110 kuruş maaş ile görevlerini icra etmişlerdi.²⁸ Kütüphane ve kitapların tamir ve onarımını konu alan 25 Kasım 1908 tarihli bir belgede de iki kişilik bir hâfız-ı kütüblük kadrosu olduğunu ve hâfız-ı kütüb-i evvel kadrosunda Ahmed Efendi, hâfız-ı kütüb-i sanîde ise Ruşen Efendi adlı kişilerin bulunduğu kaydedilmiştir.²⁹

Vakfiyenin personel kadrosu için koyduğu başlıca şartlardan biri görevlerin vekâletle yapılmamasıydı. Veliyyüddin Efendi görevlerin vekâletle yapılmasını "...vekil-i vaz'i ile edâ-i hizmete zinhar rızâ ve cevâz verilmeye" şeklinde kesin bir dille reddetmişti.³⁰ Ancak 9 Eylül 1899 tarihli bir belgede vakfiyenin koyduğu bu şartın dışına çıkıldığı anlaşılmaktadır: Hâfız-ı kütüb-i sanîlik görevini vekâletten üstlenen İzzet Efendi'nin vefatı üzerine yerine atanmak isteyen Ruşen Efendi Maârif Nezâreti'ne sunduğu dilekçesinde 18 Ağustos 1874 tarihinde hâfız-ı kütüb-i sanî kadrosuna asil olarak tayin edilen Ahmet Tevfik Efendi İstanbul dışına (taşraya) gittiği için yerine, İzzet Efendi'yi ve İzzet Efendi'nin vefatı durumunda da ikinci vekil olarak kendisini vekil tayin ettiğini belirtmişti. Ruşen Efendi kendi dilekçesi ile birlikte Ahmet Tevfik Efendi'nin kendisini İzzet Efendi'nin vefatından sonra vekil tayin ettiğini gösteren dilekçeyi de Maârif Nezâreti'ne sunmuştu. Kütüphaneler müfettişliği tarafından yapılan incelemeler sonucunda Ruşen Efendi'nin talebi uygun görülmüş ve kendisi günlük 110 akçe ücretle hâfız-ı kütüb-i sanî kadrosuna asaleten tayin edilmiştir.³¹

Vakfiyede iki kişilik müstahfız, birer kişilik ferrâş ve bevvâb kadrosu tahsis edilmiş ve bu kadrolara dürüst (müstakim) ve güvenilir (mu'temed) kimselerin alınması şart kılınmıştı.³² Kütüphane binasını korumakla sorumlu olan müstahfızların günlük maaşları 40'ar kuruştur. Görev beratını alan kütüphane personelinin kaydedildiği (26 Şubat 1870) bir belgede "*Gümüştaneli İzzet Efendi müstahfız-ı kütüphane yevmî 40 kuruş berât-ı dâde fi 7 CA.1284*" ve "*Ahmed Efendi müstahfız-ı kütüphane yevmî 40 kuruş berât-ı dâde fi 7 CA.1284*" şeklinde sırasıyla hâfız-ı kütüb-i evvel ve hâfız-ı kütüb-i sanî'nin isimleri, günlük maaş tutarları ve kendilerine verilen görev berat tarihi kaydedilmiştir.³³ 6 Şubat 1902 tarihli bir belgede de kütüphanenin mühafızlarından Ahmet Tevfik Efendi görevini kendi isteğiyle (hüsn-i rızasıyla) Karahisar-ı Şarkili İbrahim Efendi'ye bırakmıştır.³⁴ Kütüphanenin temizliğini yapmak için bir ferrâş ve kapıların zamanında açıp-kapatmak için de bir bevvâb kadrosu tahsis edilmişti. Ferrâş ve bevvâbın ücretleri ise günlük 10'ar kuruş olarak belirlenmişti.³⁵ Ferrâş kadrosu ile ilgili arşiv kayıtlarına yansıyan bir belgede ferrâş

²⁷ BOA, *Evkâf Mektubî Kalemi Cihat Kalemi (EV.MKT.CHT)*, 697/282.

²⁸ BOA, *Evkâf Haremeyn Muhasebesi Defterleri (EV.HMH.d.)*, 746.

²⁹ BOA, *MF.İBT*, 217/65.

³⁰ VGMA, 745, 16.

³¹ BOA, *MF.MKT*, 465/65, 401/25; BOA, *Evkâf Mektubî Kalemi (EV.MKT)*, 2482/22.

³² VGMA, 745, 16.

³³ BOA, *EV.HMH.d.*, 746.

³⁴ BOA, *MF.MKT*, 720/27.

³⁵ VGMA, 745, 16.

olan Ahmed Efendi'nin çocuksuz vefat etmesi üzerine yerine ferrâş kadrosuna II. Bâyezid Medresesi'nde talebe olan Mustafa Efendi (20 Aralık 1906) tayin edilmişti.³⁶

Yukarıda yer alan arşiv kaynaklarının verilerinden hareketle kütüphanenin personel kadrosu, bu kadrolara atanma kriterleri ve personel ücreti ile ilgili vakfiyenin koyduğu şartlardan bazı değişiklikler gözlemlense de -görevin vekâletle yürütülmesi gibi- kadro ve bu kadrolara tayin edilen personel sayısı ve personelin maaş tutarında herhangi bir değişiklik olmadan yıllarca vakfiyenin belirlediği şekilde kaldığı anlaşılmaktadır.

2.4. Koleksiyonu

Veliyyüddin Efendi, kütüphanesini kurmadan önce kendisine ait 150 kitabını Âtîf Efendi Kütüphanesi'ne vakfetmiş ve buradaki hâfız-ı kütüblerin maaşlarını da bir miktar artırmıştır. Ancak kendi kütüphanesini kurduktan sonra Âtîf Efendi Kütüphanesi'ne bağışladığı kitapları geri almıştı. Kütüphane 1690 kitap sayısı ile açılmış ancak zamanla kitap sayısında artış olmuştur.³⁷ Veliyyüddin Efendi'nin vefatından sonra vakfiyenin şartı gereği diğer vakıflarıyla birlikte kütüphanenin yönetimine de oğlu Mehmed Emin Efendi tayin edilmişti. Mehmed Emin Efendi kütüphaneye yeni kitaplar temin ederek kütüphanenin zengin bir koleksiyona sahip olmasını sağlamanın yanı sıra nadir bulunan kitapların teminini de sağlayarak okuyucuların istifadesine sunmuştur. Kütüphane zengin koleksiyonu ve nadir bulunan kitaplarıyla Tarihçi Ahmed Vâsîf'ın şu satırlarına konu olmuştur: “*Ekser mahallerde bulunmayan kütüb-i nâdire o kitâbhanede mevcut ve izdihâm-ı talebe ilâ dâimî istifâde-i ulûm olunduğu meşhûd olup, ... Mahdûm-i ma'âlî-lüzûmları halen re'îsü'l-ulemâ Mehmed Emîn Efendi cenâbları birkaç seneden berü kütüb-i giran-behâ iştirâ ve pederleri merhûmun kitâb-hânesine vaz' ile hakk-ı nübüvveti icrâ etdiklerinden fazla talebe ve sâ'irin sû'âl idüp kitâb-hânedeki bulunmayan kitâbları ilâ yevminâ hazâ ya aynen veya tahrîren tedârük ve izâfe eyledikleri meşhur ve mütevâtirdir.*”³⁸

Kütüphane koleksiyonu zamanla başka cami ve medrese kütüphanelerinden nakledilen kitaplarla daha da zenginleşmiştir. Fatih Camii Kütüphanesi'nde bulunan Tatar Abdullah Efendi, Ebû Bekir bin Hasan Paşa, Halil bin Kasım, Fenârîoğlu Şemseddin, İbrahim bin Taşköprülüzâde Kemâleddin Efendi'nin kitapları H. 1231 (M. 1815/16) yılında Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.³⁹ Cevdet Paşa 200'e yakın kitabını Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'ne vakfetmiştir.⁴⁰ Bayezid Devlet Kütüphanesi'nde bulunan Ali Rıza Bey, Halid Bey, Bayezid

³⁶ BOA, MF.MKT, nr. 969/25; BOA, EV.MKT, 3118.

³⁷ “...Âtîf Efendi kütübhanesine vaz' olunmasını ve muhafazası için kütübhaneye-i mezkûrenin hâfız-ı kütüb olana yevmî sekiz akçe ve sanîsine yevmî altı akçe ve sâlisine yevmî beş akçe vazife verile deyu eylediğim şurutumdan rucu' idüp şöyle şart ve ta'yin eyledim ki: mukâddem vakf ve tescil eylediğim ber-muceb-i defter-i müfredât-ı esâmî ve kuta'âtü mübeyyen ma'lümü'l-aded kütüb-i nefîse-i mevkûfe-i mezkûrem ile sübüt-i takdîr-i sübhâni kütüb-i nefîseme hayırla kesret bulmağla yine ber-muceb-i defter-i müfredât-ı esâmî ve kutâtü mu'ayyen ma'lümü'l-aded bin altı yüz doksan cild kütüb-ü nefîsemi bu def'a dahi vakf-ı sahi ile vakf ve tescil ve teslim-i ile'l-mütevelli ve kütübhaneye-i mezkûre ve dolablarına vaz' olunub...”. VGMA, 745, 15.

³⁸ Ahmed Vâsîf. *Vâsîf Târih*, <http://archive.org/details/tarihivasfmahasi01ahme/page/n223/mode/2up>. erişim 9 Aralık 2023, 206-207; Cunbur, a.g.e., 181-182; Erünsal, “Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi”, 42.

³⁹ Erünsal, “Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi”, 42; *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, haz. Günay Kut ve Nimet Bayraktar, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021), 231, 267, 276, 289.

⁴⁰ Erünsal, “Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi”, 42; *Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları Cevdet Paşa Yazmaları ve Kur'an-ı Kerimler Alfabetik Kataloğu*, haz. Nail Bayraktar, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1997), 95.

dersiamlarından Süleyman Sırrı Efendi'nin kitapları Veliyyüddin Efendi bölümünün sonuna eklenmiştir.⁴¹

Vakfiyede her yıl kütüphanede bulunan kitapların sayımı yapılarak “defter-i kütüb” de kayıt altına alınması şart kılınmıştır. Sayım sonucunda hazırlanan ilk katalog denebilecek bir kitap listesi vakfiyenin sonuna eklenmişti.⁴² Sonrasında yapılan sayımlarda hazırlanan çeşitli listeler/kataloglar bulunmaktadır. 1832 yılında yapılan sayım sonucunda oluşan bu tür bir katalogda kitapların bibliyografik künyelerinin tespitinin yanı sıra “*kıt'a-i mutavassıta, kıt'a-i rubu', kıt'a-i kebîre*” şeklinde boyutları ve fiziksel özellikleri de belirtilmeye çalışılmıştır.⁴³ 1834 yılına kütüphane katalogunda kitap sayısının 1770 olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁴ 1869 yılında İstanbul'da faal olan kütüphanelerde yapılan sayım sonucunda her bir kütüphanenin ismi altındaki kitaplar ilim dallarına göre tasnif edilmiş ve her bir ilim dalına ait olan kitapların sayısı da kaydedilmiştir. Listede Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi “*Usul-i cedit üzere defteri tanzim olunmuştur*” ifadesinden sonra “*Sultan Bâyezid Camii Şerifi ittisalinde esbak Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'nde müşârinileyhin esbak mâliye nazırı Mehmed Paşa ve Cevdet Paşa'nın vakfı olan kütübü-i mütenevvia*” başlığı altında kaydedilmiştir. Bu başlık altında kütüphanenin ilim dallarına göre tasnifi yapılan kitapları ve kitap sayısı aşağıdaki tabloya aktarılmıştır.⁴⁵

Tablo 1 Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'nin 1869 Yılında Yapılan Sayım İşleminde İlim Dallarına Göre Tasnif Edilen Kitapların Listesi.

İlim Dallarına Göre Tasnif Edilen Kitap Listesi.						
Mushâf-ı Şerif, 7	Kütüb-i semâviyye, 4	Kütübü'l-kirâ'at, 41	Kütübü't-tefâsir, 414	Kütüb-i usûlü'l-hadîs, 11	Kütübü'l-hâdis, 417	Kütübü'l-usûlü'l-fikh, 126
Kütüb-i fikh, 499	Kütübü-i fetâvâ, 18	Kütübü'l-ferâ'iz, 14	Kütübü't-tasavvuf, 248	Kütübü's-siyeri'n-nebeviyye, 24	Kütüb-i tabakatu'l-fukahâ, 17	Kütübü'l-mevize ve ahlâk 124
Kütübü'n-nesayih ve'l-iber, 14	Kütübü'l-aka'id ve'l-keâm, 182	Kütübü'l-hikmet, 31	Kütübü'l-mantık, 68	Kütübü'n-nücüm, 34	Kütübü-i havâs'l ve'l-hurûf, 8	Kütübü't-ta'bîr-i rüya (?), 6
Kütübü'l-hey'et, 15	Kütübü'l-hendese, 6	Kütübü'l-hisâb, 8	Kütübü'l-coğrafya, 4	Kütübü't-tevârih, 162	Kütübü't-tevârihi't-tabî'yye, 4	Kütübü'l-havâs'l eşyâ ve'l inkişâf (?), 7
Kütübü'l-muhâdarât, 9	Kütübü't-tıbb, 95	Kütübü'l-edebiyât, 92	Kütübü'd-devâvîn, 58	Kütübü'l-arûz, 7	Kütübü'l-mu'ammâ, 5	Kütübü'l-münşâ'ât, 16
Kütübü'l-ma'ânîve'l-beyân, 118	Kütüb-i âdâbü'l-vaz', 40	Kütübü'n-nahv, 160	Kütübü's-sarf, 30	Kütübü'l-lugât, 106	Kütübü'l-fürûsiyye 4	Mecmûa-i fûnûn, 106
Murakka'ât, 8	Yekûn 3.535					

⁴¹ *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, 241, 254, 328, 371.

⁴² Cunbur, *a.g.e.*, 182.

⁴³ Erünsal, “Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi”, 42.

⁴⁴ Cunbur, *a.g.e.*, 183.

⁴⁵ BOA, *EV.d.*, 21346; Nilüfer Ateş, “1869 Tarihli Bir Sayım Listesi Işığında İstanbul Vakıf Kütüphaneleri”, *Diyanet İlmî Dergi* 58 (2022): 802, 827-828.

Kütüphane kitaplarının sayımını içeren -1869 yılından yaklaşık 17 yıl sonra- bir kütüphane kataloğu daha hazırlanmıştır. II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) hazırlanan kütüphane kataloğu 1886 yılında “*Defter-i Kütüphanê-i Veliyü’-d-dîn*” başlığı altında bastırılmıştır.⁴⁶ Defterde “*Esâmî-i Fünun*” başlığı altında ilim dallarına göre tasnif edilen kitapların sayısı belirtilmiştir. Kitapların tasnifi ve sayısı aşağıdaki tabloya aktarıldığı şekildedir.

Tablo 2 Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi’nin 1886 Yılına Ait Kataloğu

Defter-i Kütüphanê-i Veliyü’-d-dîn Fihristi.						
Mushâf-ı Şerîf, 5	Kütüb-i semâviyye, 7	Kütübü’l-kirâ’at, 36	Kütübü’t-tefâsir, 411	Kütüb-i usûlü’l-hadîs, 11	Kütübü’l-hâdis, 405	Kütübü’s-siyeri’n-nebeviyye, 24
Kütüb-i usûlü’l-fikh, 129	Kütübü’l-fikh, 382	Kütübü’l-fetâva, 192	Kütübü’l-ferâ’iz, 15	Kütüb-i tabakatu’l-fukahâ, 17	Kütübü’t-tasavvuf, 246	Kütübü’l-mevize, 66
Kütübü’l-ahlâk, 30	Kütübü’n-nesayih ve’l-iber, 15	Kütübü’l-aka’id ve’l-keâm, 179	Kütübü’l-hikmet, 33	Kütübü’l-mantık, 64	Kütübü’n-nücûm, 34	Kütübü-i ahkâmü’l-hurûf ve’l-havâs, 9
Kütübü’t-ta’bir, 6	Kütübü’l-hey’et, 18	Kütübü’l-hendese, 6	Kütübü’l-hisâb, 9	Kütübü’l-coğrafya, 5	Kütübü’t-tevârih, 122	Kütübü’t-tevârihi’t-tabî’yye, 4
Kütübü’t-tıbb, 96	Kütübü’l-mizân ve’l-havâs, 7	Kütübü’l-muhâdarât, 10	Kütübü’l-edebiyât, 75	Kütübü’d-devâîn, 58	Kütübü’l-arûz, 6	Kütübü’l-mu’ammâ, 6
Kütübü’l-münşâ’ât, 17	Kütübü’l-ma’ânîve’l-beyân, 117	Kütüb-i âdâbü’l-bahs, 30	Kütübü’l-vad’ ve’l-isti’âre, 12	Kütübü’n-nahv, 156	Kütübü’s-sarf, 31	Kütübü’l-lugât, 92
Kütübü’l-fürûsiyye ve’r-remy, 4	Mecâmî’ül-muhtelifi, 114	Resâ’ilü’l-muhtelifi, 1030	Murakka’ât, 8	Hâricden vaz’olunan kütüb, 179		

Yukarıdaki her iki tabloda da kütüphane kitapları ilim dallarına göre tasnif edilmiş ve ilgili dallara ait kitap sayıları verilmiştir. Tablo 1 ve tablo 2’nin verileri karşılaştırıldığında ilim alanlarının hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. Ancak bazı alanların kitap sayıları değişiklik göstermektedir: Kitap sayılarında en fazla değişiklik fetva ve fıkıh kitaplarında olmuştur. Fetva kitap sayısı 1869 yılında 18 iken 1886 yılında ciddi bir artışla bu sayı 192’ye çıkmıştır. Fıkıh kitapları ise 1869 yılında 499 iken bu sayı 1886 yılında 382’ye düşmüştür. Kitap sayılarındaki bu yükseliş ve düşüşün nedenini açıklayan herhangi bir bilgi kayıtlara yansımamıştır. Ancak bazı kitapların sayılarındaki artışın nedeni söz konusu kitaplara duyulan talepten; bazı kitapların sayılarındaki düşüşün nedeni ise ödünç alınan kitapların geri iadelerinin sağlanmadığından ya da

⁴⁶ *Defter-i Kütüphanê-i Veliyü’-d-dîn, Dersa’âdet 1304*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı B/218.

ihtiyaç üzerine başka kütüphanelere devrinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu tablolardeki veriler o dönemde ne tür kitapların okunduğu hakkında bir fikir vermektedir. Dinî ilimlere ait kitaplardaki çoğunluk dikkat çekse de tıp, matematik, coğrafya, sözlük, edebiyat ve tarih gibi “aklı” ilim dallarına ait kitap sayısının da az olmadığı anlaşılmaktadır. Tablolarda da görüldüğü üzere kütüphanede çeşitli mecmua türü eserler de yer almıştır. 1869 yılında mecmua türü eser sayısı 106 iken 1886 yılında bu sayı 114’e yükselmiştir. Her iki tabloda yer alan ilim alanları ve o alanlara ait kitap sayıları dönemin fikir ve düşünce hayatına yönelik önemli ipuçları vermektedir.

Kütüphane kataloğuna, 2. tabloda yer alan kaynaklara ek olarak “*Devletlû Cevdet Paşa Hazretlerinin işbu Kütüphâne-i Şerife vaz’ ve ihdâ buyurdukları kitab-ı nefiselerinin esamilerdir.*” başlığı altında 182 kitap⁴⁷ ve “*Tevârih-i muhtelifâtdan ba’zı eshâbı hayrat tarafından vakf edilen kitaplarıdır*” başlığı altında da farklı kişiler tarafından 32 kitap bağışlandığı bilgisi yansımıştır.⁴⁸ Bağışlanan bu kitaplar katalogda ilim dallarına göre yapılan tasnife dâhil edilmemiştir. Defterin giriş kısmından hemen sonra kitapların kaydedildiği tablolar yer almaktadır. Bu tablolarda kitap sayısı (*aded-i umûmî*) kitabın konusu, ismi (*ism-i kütüb*), cilt, yazı türü (*hatt*), satır sayısı, sayfa, yazarın adı ve ölüm tarihi (*ism-i mü’ellifin ve tarihi vefatı*) ve kitabın kimin tarafından vakf edildiği ya da basım tarihi gibi çeşitli bilgilerin yer aldığı *mülâhazat* başlıkları yer almaktadır.⁴⁹ Her ilim dalına ait kitaplar hakkında detaylı bilgilerin yer aldığı bu tablolardan sonra Ahmed Cevdet Paşa ve başka kişiler tarafından kütüphaneye bağışlanan kitapların tanıtımı yapılmış ve bunu takiben defter “*Cennetmekân Sultan Bâyezid Hân tâbe serrâhu hazretlerinin Camii Şerifleri derûnunda vakı’ Şeyhülislâm-ı esbâk merhûm Veliyü’-d-dîn Efendi’nin Kütüphâne-i Şeriflerine vaz’ ve teberru buyurdukları kitab-ı mevcudu bu kere bi’l muayyene defterde gösterildiği vechile, mükerrerâtıyla beraber üçbindört yüzseksendört cild kitâb-ı nefise ile sekiz kita murakkaat-ı nefiseden ibarettir.*” ifadesiyle son bulmuştur.⁵⁰

Yukarıdaki satırlardan da anlaşıldığı üzere *Defter-i Kütüphâne-i Veliyü’-d-dîn* kataloğunda kitap sayısı 3.484 olarak kaydedilmişti. Bu sayı aynı şekilde çeşitli yıllara ait Maârif salnamesi kayıtlarına da *aded-i kitâb 3.484* şeklinde yansımıştır.⁵¹ Maârif salname kayıtları kütüphane kitaplarının sayısında herhangi bir değişiklik olmadan yıllarca aynı sayıda kaldığını göstermektedir. Ancak Salname kayıtlarının -her yıl düzenli bilgi akışının sağlanamaması nedeniyle- tekrara düşen verileri de içerdiği unutulmamalıdır. Nitekim arşiv kayıtlarına kütüphaneye ait -sayısı az da olsa- bazı kitapların kaybolduğu bilgisi yansımıştır. Örneğin 12 Aralık 1908 tarihinde kütüphanede yapılan incelemede 27 numarada *Besai’r Tefsir-i Şerif* ve 209 numarada kayıtlı *Tefsir-i Ferid* beyanının üçüncü cildinin kaybolduğu tespit edilmiştir.⁵² Birkaç ay sonrasında da 369 numara ile kaydedilen *Silahdar Fındıklı Tarihî* kitabının ödünç verildiği ancak henüz iadesinin yapılmadığı tespit edilmiş ve Sadâret makamından kitabın bulunması talebinde bulunulmuştur. Bu talep üzerine yapılan

⁴⁷ *Defter-i Kütüphâne-i Veliyü’-d-dîn*, 276-284.

⁴⁸ *Defter-i Kütüphâne-i Veliyü’-d-dîn*, 284-286.

⁴⁹ *Defter-i Kütüphâne-i Veliyü’-d-dîn*, 2.

⁵⁰ *Defter-i Kütüphâne-i Veliyü’-d-dîn*, 286.

⁵¹ *Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniyye 1316*, (Alem Matbaası Mahmud Bey, 1316/1898-9), 754; *Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniyye 1317*, (Dârü’l-Hilâfeti’l-Âliyye, Matbaa-i Âmire, Def’a 54 H. 1317), 1317/1899-1900, 848; *Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniyye 1318*, (Alem Matabaası, 1318/1900-1), 920; *Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniyye 1319*, (Dârü’l-Hilâfeti’l-Âliyye, Matbaa-i Âmire, Def’a 57 H. 1319/1901-2), 257; *Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniyye 1321*, (Alem matbaası, 1321/1903-4), 351; *Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniyye 1321* için bkz. Hasret Birışık, “Salnâmelere Göre Maârif-i Umûmiyye Nezâreti”, (yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2017), 72.

⁵² BOA, MF.İBT, 217/97.

araştırmalar sonucunda kitabın bulunamadığı Maârif Nezâreti'ne bildirilmiştir.⁵³ Söz konusu kitabın kaybolması üzerine kütüphanede ödünç verilen kitaplar için hazırlanan makbuzda kitabı ödünç veren kütüphane görevlisinin isminin de makbuza kaydedilmesi gerektiği kararı alınmıştı.⁵⁴ Görüldüğü üzere bu durum kütüphane görevlisine, ödünç verilen kitabın kütüphaneye iadesinin sağlanması yönünde bir sorumluluk yüklemiştir.

Kaybolan *Silahadır Fındıklı Mehmed Efendi Tarihi* iki yıl aradan sonra (10 Nisan 1911) Yıldız Kütüphanesi'nde bulunmuştur.⁵⁵ Bu kitap muhtemelen Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'ne ait mühürden tespit edilmiştir. Zira kütüphaneye ait olan kitaplar “*Vakfî Şeyhü'l-islâm Veliyü'd-din Efendi ibnil-merhûm el-Hâc Mustafa Ağa ibnil-merhûm el-Hâc Hüseyin Ağa sene 1175*” ibaresini taşıyan vakıf mührüyle mühürlenirdi.⁵⁶ Mühür uygulaması kütüphaneye ait olan kitapların ayırt edilmesini sağlayarak kaybolması ya da başka kütüphanelere ait kitaplarla karıştırılması gibi durumların önlenmesini sağlamıştır. Kütüphaneye ait kayıp kitapların tesadüfen bulunduğu durumların da yaşandığı arşiv kayıtlarına yansımıştır. Örneğin 30 Aralık 1907 tarihli belgede sahaflar çarşında bir sandık içerisinde “*Molla Camii, İtikadü't-Tahari, Sadeddin Mine's-Sarf*” adlı kitaplar ile baş tarafı eksik olduğu için ismi tespit edilemeyen iki adet kitap müzayede ile satışa sunulmuştu. Bu kitaplar Nuri Osmaniye Kütüphanesi'nin üçüncü hâfız-ı kütüb-i tarafından 150 kuruşa satın alınmıştı. Ancak bu kitapların Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'ne ait olduğu anlaşılması üzerine durum Maârif Nezâreti'ne bildirilmişti. Nezâretin, Teftiş-i Muayene Heyeti tarafından yapılan inceleme sonucunda söz konusu kitapların Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'ne ait olduğu tespit edilmiştir.⁵⁷ Arşiv kayıtlarına yansıyan bu bilgilerden yönetmelikte (vakfiyede) kütüphaneye ait kitapların muhafazasına yönelik gerekli düzenlemeler yapılmış olsa da ödünç verilen kitapların geri iade sürecinin takibinde bazı aksaklıkların yaşanmış olduğu anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet döneminde kadar varlığını sürdüren Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi sahip olduğu 3.431 yazma ve 515 basma kitap koleksiyonu ile 1952 yılında Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.⁵⁸

2.5. Okuyucu Hizmeti

Vakfiyede kütüphanenin hangi günler açık olacağı, günün hangi zaman diliminde açılıp-kapacağı, okuyucuların kütüphaneden nasıl istifade edecekleri ve personelin mesaisiyle ilgili hususlar açık bir şekilde belirtilmiştir: Kütüphane Cuma hariç haftanın altı günü güneşin doğuşundan bir saat sonra açılacak ve güneşin batışına bir saat kala kapatılacaktı. Kütüphanenin açık olduğu günlerde kütüphanede ziyaretçi olmasa da personel kütüphanenin kapatma zamanına kadar kütüphanede kalmak zorundaydı. Kitaplar dışarıya ödünç verilmemeliydi. Ancak kütüphane içerisinde personelin gereken kolaylığı sağlayarak okuyucuya okuyacağı veya istinsah (kopya etmek) edeceği kitabı vermeliydi. Çeşitli arşiv kayıtlarından vakfiyede belirtilen şartların zamanla esnetildiği anlaşılmaktadır: Vakfiyede kütüphanenin haftada bir gün (Cuma günü) kapalı olacağı belirtilmişti. Ancak 1869 yılına ait bir arşiv kaynağında yer alan “*Salı ve Cuma'dan ma'ada açıktır*” ifadesinden

⁵³ BOA, *İrade Hususi (İ.HUS)*, 174/3.

⁵⁴ BOA, *Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)*, 3503/262677.

⁵⁵ BOA, *MF.MKT*, 1169/58.

⁵⁶ *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, 197; Cunbur, a.g.e., 182.

⁵⁷ BOA, *MF.MKT*, 1037/30.

⁵⁸ Erünsal, “Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi”, 42.

haftanın iki günü kapalı olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁹ Yine kaybolma ve yıpranma gibi durumları önlemek amacıyla olsa gerek Veliyyüddin Efendi kitapların ödünç verilememesini istemişti. Ancak bu şartın da zamanla esnetildiği ve bu nedenle ödünç verilen bazı kitapların iadesinin sağlanamadığı bilgisi -yukarıdaki başlıkta yer verildiği üzere- çeşitli arşiv kayıtlarına yansımıştır.

II. Abdülhamid tarafından hazırlatılan kütüphane kataloğundan kütüphanenin hemen hemen her ilim dalına yönelik kaynaklar barındıran zengin bir koleksiyona sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kütüphane sahip olduğu zengin koleksiyonuyla nadir bulunan kitapların temini konusunda sadece yurt içindeki okuyucuların değil aynı zamanda yurt dışından gelen araştırmacıları da cezbeden bir merkez olarak öne çıkmış ve en önemli kütüphaneler arasında da yerini almıştır. Nitekim 9 Temmuz 1901 tarihli belgede İstanbul'daki kütüphanelerden Arapça tarih kitaplarını araştırmak isteyen ve bunun için sadarettin izin alan⁶⁰ Elsine-i Şarkiye muallimlerinden Almanyalı Doktor Carl Heinrich Becker ziyaret ettiği kütüphaneler arasında Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi de yer almış ve buradan Arapça yazılmış "Abbasi Tarihi" adlı kitabı aldığı kaydedilmiştir.⁶¹ Kütüphane eğitim kurumlarının müfredatında yer alan yeni dersler için faydalanılacak kaynakların temini konusunda da başvuru önemli adreslerden biriydi: 26 Eylül 1917 tarihli belgede "*Bu sene tedrisi edilecek Türk lisan-ı tarihi*" için Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'nde bulunan "Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye" adlı kitabın Edebiyat Fakültesi müderrislerinden Necib Asım Bey'e verilmesine dair gereken kolaylığın sağlanması Evkâf Hümayun Nezâreti'nden talep edilmiştir.⁶²

Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi gerek personel hizmeti gerekse sahip olduğu zengin koleksiyonuyla ilim erbabının ve talebelerin kaynak ihtiyacını karşılamada önemli merkezlerden biri olmuştur. Ancak zamanla kütüphane binasının yıpranması sonucunda ihtiyaç duyduğu onarım ve tamiratın yapılmaması sonucu hem kitaplar zarar görmüş hem de okuyucu hizmetinde aksamalar yaşanmıştır. Bu durum aşağıda "Binanın Tamirâtı" başlığında kütüphane binasının tamiratını konu alan birçok arşiv kayıtlarından öğrenilmektedir.⁶³ Özellikle 7 Kasım 1907 tarihli belgede kütüphane binasının içinde bulunduğu durum detaylı bir şekil rapor edilmiş, binanın hasarlı olmasından kaynaklı okuyucu hizmetinin aksadığı ve bu durumun okuyucuları bezdirdiği "erbâb-ı mütalaayı da bîzar etmekte" ifadesiyle kaydedilmiştir.⁶⁴

3. Muhasebe Bilançosu

Kurumların üstlendikleri hizmetleri aksatmadan yerine getirebilmeleri için en azından kendi masraflarını karşılayabilecek oranda belli bir gelir kaynağına sahip olması gerekir. Bu durum toplumun bilgi edinme gereksinimini karşılamak üzere kurulan Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi için de geçerliydi. Bundan hareketle Veliyyüddin Efendi vakfiyede kütüphanenin yapacağı harcamaları tespit ederek gerekli olan finansal kaynakları tahsis etmişti. Vakfettiği gayri menkullere ek olarak, personelin maaş ödemeleri için II. Bâyezid vakfından yıllık olarak 1.150 kuruş ödenek ayrılmasını şart kılmıştı.⁶⁵ Böylece kütüphane için gerekli olan maddi kaynaklar sağlanmıştı.

⁵⁹ BOA, *EV.d*, 21346, 3.

⁶⁰ BOA, *İ.MF*, 7/29.

⁶¹ BOA, *MF.MKT*, 568/28.

⁶² BOA, *MF.MKT*, 1230/6.

⁶³ BOA, *MF.MK*, 1046/52; 1088/61; 916/2; BOA, *MF.İBT*, 217/65; 217/65; 219/34.

⁶⁴ BOA, *MF.MKT*, 967/7.

⁶⁵ "*Müşârün ileyh Sultan Bâyezid Hân-ı Velî hazretlerinin evkâf-ı celileri mukata'âtı mütehammillerinin asıl malları üzerine kütübhâne-i mezkûr vezâif ve masârifine harc u sarf olunmak için ba hatt-ı hümayûn-i mevhibet-makrûn ve bâ-emr-i âlî-şân-ı itâ'at-*

Vakfiyede kütüphanenin harcamaları (*altıyüz mukâta'a*) ve personele ödenecek maaş miktarı belirtilmiştir.⁶⁶ Kütüphanenin kurulduğu alan yıllık "*altıyüz mukâta'a*" karşılığında II. Bayezid vakfından kiralanmıştı.⁶⁷ Bu bilgi incelenen muhasebe defterlerine "*An mersûl-ı mukâtaa-ı zemîn Kütüphanesi-i Vakf-ı merhum Veliyyüddin Efendi 600 akçe*" başlığıyla yansımıştır.⁶⁸ Örnek kayıtlardan da anlaşıldığı üzere kütüphanenin kurulduğu alan için II. Bâyezid Külliyesi'ne yıllık 600 akçe kira bedeli ödenmiştir. 1810 yılında sonra tespit edilen arşiv kayıtlarında kütüphanenin kurulduğu alan için kira bedeli kuruş cinsinden ödenmiştir. Kuruş cinsinden ödenen kira bedeli muhasebe defterine "*Edâ-ı mukataa-ı zemîn senevî 5 kuruş*" başlığı altında kaydedilmiştir.⁶⁹ Bir Osmanlı kuruşu 120 akçe değerindeydi.⁷⁰ Bu da yıllık olarak (5x120=600) 600 akçeye karşılık gelmekteydi. Dolayısıyla vakfiyede 600 akçe olarak belirlenen kira bedelinin değişiklik göstermeden yıllarca aynı tutarda kaldığı anlaşılmaktadır.

Kütüphanenin önemli harcama kalemlerinden biri de personel maaşıydı. Vakfiyede kütüphaneye hâfızı kütüp, müstahfız, bevvâb ve ferrâş olmak üzere dört hizmet kadrosu tahsis edilmişti. Hâfızı kütüp kadrosuna (hâfız-ı evvel ve sanî) iki, müstahfız kadrosuna iki, bevvâb ve ferrâş kadrolarına da birer olmak üzere toplamda altı kişi tayin edilmişti. Hâfız-ı evvel 120, hâfız-ı sanî 110, müstahfızlara 40'ar, bevvâb ve ferrâş içinde 10'ar kuruş olarak belirlenen personelin günlük maaş tutarı 330 kuruştur. Buna ilaveten II. Bâyezid vakfının mütevellî ve müfettişlerine şart kıldığı kütüphanenin yıllık denetim ücreti 40 kuruş olarak belirlenmişti.⁷¹ Yukarıda "Personel Kadrosu" başlığı altında arşiv kayıtlarında verilen örneklerden vakfiyenin personel için tayin ettiği maaş miktarının sabit kaldığı anlaşılmaktadır.⁷² Ancak kütüphanenin 1830-1836 muhasebe kayıtlarını içeren beş defterde hizmet kadrosu ve bu kadrolarda görevli olan şahısların isimleri ve kişi başı ödenen günlük maaş tutarı ayrı ayrı belirtilmeden sadece bir başlık altında "*Huddâm-ı Kütüphanesi-i lâtif vakfı şehri 138*" şeklinde personele yapılan ödeme tutarının toplamı kaydedilmiştir.⁷³ Kayıtlarda verilen toplamda 138 kuruş tutarının vakfiyede ödenmesi gereken tutarın çok altında kalmıştır. Kayıt sistemi detaylı olmadığı için bu durumun nedeni anlaşılamamıştır.

Kütüphanenin her yıl ödediği 600 akçe mukataa bedeli ile personel maaşı dışında çeşitli harcama kalemleri de olmuştur. Özellikle kütüphane binasının vaziyeti hakkında bilgi veren arşiv belgelerinden tamir ve onarım maliyetinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁴ Aşağıdaki başlıkta kütüphane binasının tamirata hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

mazmûn zamm ve Haremeyn-i şerîfeyn muhâsebesi kalemine sabt ü kayd olunan senevî 1.150 kuruş, beher sene mart ibtidâsında Sultân-ı müşârin ileyh hazretleri mütevellîsi olanlardan vakfım mütevellîleri kabz idüp senede 960 kuruşunu kütüb-hâne-i mezkûre hâfız-ı kütüblerinin ve müstahfızlarının ve ferrâş ve bevvâbını ta'yîn ve tertîb olunan vezâif-i mezkûrlarına müşâharetten sarf..." VGMA, 745, 17.

⁶⁶ VGMA, 745, 16- 17.

⁶⁷ Cunbur, a.g.e., 178.

⁶⁸ BOA, EV.HMH.d, 5735; 6229; 6765; 6841; 6975; 7028; 7607; 7739; 7909; 7973; 8105; BOA, Bab-ı defter Haremeyn Muhasebe Defterleri (D.HMH.d), 21735.

⁶⁹ BOA, EV.d, 9202; 9276; 9512; 9943.

⁷⁰ Şevket Pamuk, "Kuruş", TDV İslâm Ansiklopedisi, 26 (Ankara 2002), s. 458.

⁷¹ VGMA, 745, 17.

⁷² BOA, EV.HMH.d, 746.

⁷³ BOA, EV.d, 9202; 9276; 9512; 9943; 9942.

⁷⁴ BOA, EV.HMH.d, 5735; 7028; 7909.

4. Kütüphane Binasının Tamirâtı

Kütüphane binasının zamanla doğal ve beşeri faktörlerden dolayı yıpranması haliyle binanın bakım ve onarımını zorunlu kılmaktaydı. Nitekim bu duruma istinaden vakfiyede kütüphane binasının bakımı ve onarımının mütevellî tarafından yaptırılması gerektiği belirtilmişti.⁷⁵ Kütüphane binasını onarım ve tamiri birçok arşiv kaydına yansımıştır. Muhasebe defterlerinde tamir ve onarım için yapılan harcama tutarları “*Harc-ı tamirat-ı kütüphane*” başlığı altında kaydedilmiştir. Bu başlık altında çeşitli yıllara ait yapılan harcama tutarları muhasebe defterlerine konu olmuştur: 1771 yılında 3.500 akçe,⁷⁶ 1794’de 1.770 akçe,⁷⁷ 1806’da 1.182 akçe,⁷⁸ 1833’te ise 105 kuruş tutarında harcama yapılmıştır. Muhasebe kayıtlarında harcama tutarlarına dair bilgilere yer verilirken binanın nasıl bir onarımdan geçtiğine dair detaylı bilgilere yer verilmemiştir. Muhasebe defterlerindeki verilerden kütüphane binasının 1833 yılına kadar tamir gördüğü anlaşılmaktadır. Ancak diğer arşiv belgelerine kütüphane binasının ciddi hasarlı olduğu hakkında detaylı bilgiler yansımıştır. Maârif Nezâreti’nden Evkâf-ı Hümayun Nezâreti’ne gönderilen 7 Kasım 1907 tarihli bir belgede kütüphanenin denetimi ve kitapların sayımı için (muayene ve tadad) görevlendirilen memurlar kütüphanenin vaziyetini detaylı bir şekilde rapor etmişlerdi: Kütüphanede iki günlük bir çalışmanın ardından memurlar camlardan çoğunun kırık olduğunu ve bu durumun işlerini yapmalarına engel teşkil ettiğini belirterek buradaki kitapların ancak başka bir kütüphaneye taşınması durumunda sayım işlerine devam edebileceklerini belirtmiş aksi takdirde kırık camların değişimine kadar işlerinin ertelenmesini talep etmişlerdi. Rapor devamında kütüphanenin bu kötü vaziyeti kütüphane okuyucularını da “*bîzar etmekte*” olduğunu belirtirken, kurumun işlevini yerine getirebilmesi için bir an evvel kırık camların değişiminin yapılması ve harap olan yerlerin tamir edilmesi gereğine dikkat çekmiştir.⁷⁹ Bu belgede kütüphane binasının onarım ve tamir aciliyetinin ortaya konulmuş olmasına rağmen gerekli tamirin yapılmadığı Maârif Nezâreti tarafından Evkâfı Hümayun Nezâreti’ne gönderilen resmi belgelerden anlaşılmaktadır.⁸⁰

Kütüphanenin hâfız-ı kütüpleri 1908 yılına ait iki belgede de (25 Kasım/23 Aralık 1908) kütüphane çatısındaki kurşunların yıpranması nedeniyle yağmurlu havalarda yağışın içeri sızdığı, camekân ve çerçevelerin çürük olduğu, bu durumdan 200 adet kitabın ciddi hasar gördüğü ve bunların ciltlerinin değiştirilmesi gerektiğini bildirmişlerdir.⁸¹ 15 Şubat 1908 tarihli belgede de Maârif Nezâreti, Evkâfı Hümayun Nezâreti’ne kütüphane binasının acilen tamir edilmesi gerektiğini 2 Ocak 1903 tarihinde bildirmesine rağmen geçen 5 yıl süre zarfında herhangi bir tadilatın yapılmadığını belirterek kitapların daha fazla zarar görmemesi için Kütüphane-i Umûmî’ye emanet bırakılması talebinde bulunmuştur.⁸² Maârif ve Evkâf nezaretleri arasındaki yazışmalardan da anlaşıldığı üzere Maârif Nezâreti’nin çabalarına rağmen kütüphane binası için gerekli onarım ve tamirat yapılmamıştı. Nitekim kütüphanenin fiziki koşullarının kitapları korumaya elverişli olmamasından dolayı kitaplar 22 Ocak 1909 yılında Kütüphane-i Umûmî’ye nakledilmiştir.⁸³ Arşiv

⁷⁵ VGMA, 745, 17.

⁷⁶ BOA, EV.HMH.d, 5735.

⁷⁷ BOA, EV.HMH.d, 7028.

⁷⁸ BOA, EV.HMH.d, 7909.

⁷⁹ BOA, MF.MKT, 967/7.

⁸⁰ BOA, MF.MKT, 1046/52.

⁸¹ BOA, MF.İBT, 217/65; BOA, MF.MKT, 1088/61.

⁸² BOA, MF.MKT, 916/2.

⁸³ BOA, MF.İBT, 219/34.

kayıtlardan da anlaşıldığı üzere Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi zor şartlara rağmen varlığını sürdürmüş ve 1952 yılında Osmanlı'nın ilk milli kütüphanesi vasfına sahip Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne devredilmiştir. Bu devirle müstakil kütüphane hizmetini tamamlayarak kütüphane vasfını Beyazıt Devlet Kütüphanesi içerisinde sürdürmüştü.⁸⁴ Günümüzde Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin bir kısmının Türkiye Yazma Eserler Kurumu'na tahvilıyla bu kurum bünyesinde hizmetine devam etmektedir.

Sonuç

Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi'nin ilmi kimliği, kitaplara olan ilgisi onu bir kütüphane kurmaya sevk etmiştir. Kendisinin Bâyezid Medresesi'nin müderrislik görevinde bulunması kütüphanenin gerek niteliği gerekse kurulacağı yer hususundaki kararı açısından belirleyici olduğu düşünülmektedir. Zira Veliyyüddin Efendi söz konusu medresesinin müderrisi olarak bir ilim ve kültür merkezi konumunda olan II. Bâyezid Külliyesi'nin zengin koleksiyona sahip müstakil bir kütüphaneye olan gereksinimini daha iyi anlamış olmalıdır. İşte bu gereksinimin sonucu olarak İstanbul'un ikinci selâtin külliyesi çatısı altında kurulan kütüphane sahip olduğu zengin koleksiyonuyla külliyenin eğitim faaliyetlerinin tamamlayıcı unsuru olarak hizmet etmiştir. Öyle ki kütüphane nadir bulunan kitapların bulunduğu ve ilim erbabının ziyaret ettiği önemli merkezlerden biri haline gelmişti. Elbette bu durum külliye ve çevresinin ilmi kimliğine, dönemin fikir ve düşünce hayatının gelişip zenginleşmesine önemli katkı sunmuştur.

Veliyyüddin Efendi, kütüphanenin kendisinden beklenen hizmetleri yerine getirebilmesi için gerekli olan maddi kaynakları tahsis etmiş, kütüphanenin çalışma prensiplerini ve personel kadrosunu tayin etmiştir. Kurucusunun belirlediği prensipler çerçevesinde belli bir zamana kadar faaliyetlerini sürdüren kütüphanenin binası Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ağır hasarlı bir duruma düşerek kendi fonksiyonu icra edemez olmuştu. Elbette binanın ağır hasarlı bir hal alması onun uzun süre gerekli bakım ve onarımının yapılmadığına işaret etmektedir. Bu durumda olası bir ihmalkârlığın yanı sıra ülkenin içinde bulunduğu idari ve ekonomik koşulların da etkili olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla 18. yüzyılın ikinci yarısında müstakil binası ile bağımsız bir kurum olarak faaliyete başlayan Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi 20. yüzyılın başlarında -yukarıda sözü edilen aksaklıklardan dolayı- artık kendi fonksiyonunu icra edemediği için Kütüphane-i Umûmî'ye nakledilmişti. Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi her ne kadar müstakil yapısı ve bağımsız bir kurum olarak varlığını Cumhuriyet dönemine kadar sürdüremese de kendi kuruluş felsefesi doğrultusunda yüklenmiş olduğu misyonu yerine getirerek Osmanlı Devleti'nin kütüphanecilik tarihinde yerini almıştır. Bu tarihi kurumdan günümüze kadar ulaşan eser ve materyaller Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi bünyesinde *Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi Koleksiyonu* adı altında varlığını sürdürmektedir.

⁸⁴ Erünsal, "Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi", 42.

Kaynakça

1. Arşiv kaynakları

1.1. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA]

BOA, *Bab-ı Ali Evrak Odası* (BEO), 3503/262677.

BOA, *Bab-ı Defter Haremeyn Muhasebe Defterleri* (D.HMH.d), 21735.

BOA, *Evkâf Defterleri* (EV.d), 9202; 9276; 9512; 9942; 9943; 21346.

BOA, *Evkâf Haremeyn Muhasebesi Defterleri* (EV.HMH.d), 746; 5735; 7028; 7909; 6229; 6765; 6841; 6975; 7607; 7739; 7909; 7973; 8105.

BOA, *Evkâf Mektubî Kalemi* (EV.MKT), 2482/22; 3118.

BOA, *İrade Hususi* (İ.HUS), 174/3.

BOA, *İrade Maarif* (İ.MF), 7/29.

BOA, *Maârif Nezâreti Mektubî Kalemi* (MF.MKT), 401/25; 465/65; 568/28; 720/27; 916/2; 967/7; 969/25; 1037/30; 1046/52; 1088/61; 1169/58; 1230/6.

BOA, *Maârif Nezâreti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi* (MF.İBT), 217/65; 217/97; 219/34.

BOA, *Evkâf Mektubî Kalemi Cihat Kalemi* (EV. MKT.CHT), 697/282.

1.2. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

VGM. 745 Numaralı defter, sayfa nr. 61, sıra nr. 13. Veliyyüddin Efendi ibni Mustafa Ağa Vakfı'na ait 1182 tarihli zeyl vakfiye (Mütercim: Osman Keskiöğlü).

1.3. Atatürk Kitaplığı Arşivi

Defter-i Kütüphanê-i Velîyü'd-dîn, Dersa'âdet 1304 Mahmut Bey Matbaası. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı B/218

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

Ahmed Vâsıf. *Vâsıf Târih*. I. H. 1247/M. 1831
<http://archive.org/details/tarihivasfmahasi0lahme/page/n223/mode/2up>. (erişim: 2023 Aralık)

Anameriç, Hakan. "Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi". *Otam Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. 19 (2006): 53-78.

Ata, Bahri. "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bir Ders Araç ve Gereçleri Lojistik Merkezi: Maârif Kütüphanesi (1872-1895)". *Tarih Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi- 1* (2009): 27-36.

Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları, Cevdet Paşa Yazmaları ve Kur'an-ı Kerimler Alfabetik Kataloğu. Haz., Bayraktar, Nail. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları. 1997.

Ateş, Nilüfer. "1869 Tarihli Bir Sayım Listesi Işığında İstanbul Vakıf Kütüphaneleri". *Diyanet İlmî Dergi*, 58 (2022): 791-836.

Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, Alî Sât' Efendi, Süleymân Besîm Efendi. *Hadîkatü'l-Cevâmi'*. Haz., Ahmed Nezih Galitekin. İstanbul: İşaret Yayınları, 2001.

- Cunbur, Müjgan. *Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi Vakıfları ve Kütüphanesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1969.
- Çavdar, Tuba. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi.” Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1995
- Duman, Hasan. “Kuruluşunun 100. Yılında Beyazıt Devlet Kütüphanesi.” *Türk Kütüphaneciler Dergisi*. 31/4 (1982): 158-163.
- Eren, Fatma Betül. “Şeyhülislamın İstanbul’daki İmar Faaliyetleri.” Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019.
- Erünsal, İsmail E. *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008.
- Erünsal, İsmail E. “Âtîf Efendi Kütüphanesi.” TDV İslâm Ansiklopedisi, 4 (İstanbul 1991), ss. 60-61.
- Erünsal, İsmail E. “Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi.” TDV İslâm Ansiklopedisi, 43 (İstanbul 2013), ss. 42.
- Erünsal, İsmail E. “Köprülü Kütüphanesi.” TDV İslâm Ansiklopedisi, 26 (Ankara 2002), ss. 257-258.
- Erünsal, İsmail E. “Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik.” *Milli Eğitim Dergisi*, 208 (2015, 1 Ekim): 194-199.
- Hasret, Bırışık, “Salnâmelere Göre Maârif-i Umûmiyye Nezâreti”, Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2017.
- Güler, Nazenin Saadet. “Kuruluşundan Günümüze İstanbul II. Bâyezid Külliyesi.” Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2021.
- İlmiyye Sâlnâmesi*. Osmanlı İlmiyye Teşkilatı ve Şeyhülislamlar. der. Seyit Ali Kahraman. İstanbul: İşaret Yayınları, 1998.
- İpşirli, Mehmet. “İstanbul’da İlim ve Kültür Hayatı.” *15-16. Asırlar, I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu*. (2013): 371-382.
- Kundak, Ali Nihat. “Eyüp’te Medfun Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi ve Oğlu Mehmed Emin Efendi.” *IX. Tarihi, Kültür ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu*. (2005): 338-351.
- Mehmed, Süreyya. *Sicill-i Osmanî*. 5. haz. Nuri Akbayar, Seyit Kahraman İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Özcan, Tahsin. “Veliyyüddin Efendi.” TDV İslâm Ansiklopedisi. 43 (İstanbul 2013), ss. 40-42.
- Pamuk, Şevket. “Kuruş.” TDV İslâm Ansiklopedisi. 26 (Ankara 2002), ss. 458-459.
- Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniyye 1316*, Alem Matbaası Mahmud Bey.
- Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniyye 1317*, Dârü’l-Hilâfeti’l-Âliyye, Matbaa-i Âmire, Def’a 54 H. 1317.
- Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniyye 1318*. Alem matbaası
- Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniyye 1319*, Dârü’l-Hilâfeti’l-Âliyye, Matbaa-i Âmire, Def’a 57 H. 1319.
- Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniyye 1321*. Alem matbaası
-

Sayıoğulları, Recep Sadri. “Türk Ta’lik Yazı Ekolünün Doğuşunda Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi”, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1991.

Ünsal, Behcet. “Türk-Vakfı İstanbul Kütüphanelerinin Mimâri Yöntemi.” *Vakıflar Dergisi*. 18 (1984): 95-124.

Ünver, Süheyl. “İkinci Selim’e Kadar Osmanlı Hükümdarlarının Hususi Kütüphaneleri Hakkında.” *IV. Türk Tarih Kongresi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları. (1952): 294-312.

Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri. haz. Kut- Bayraktar). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.

Yüksel, İ. Aydın. *Osmanlı Mimârîsinde II. Bâyezid Yavuz Selim Devri V*. İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları, 1983.

3. İnternet Kaynakları

<https://www.beyzit.yek.gov.tr>. (2023, 24 Aralık).